

A dokumentum ontológiai státusa és annak gyakorlati jelentősége a könyvtárak számára

A *dokumentumot* mint szakmai fogalmat kerek száz esztendeje ismerik és használják. Ez azonban nem jelenti azt, hogy közkeletű elismertségre, egyértelmű definícióra tett volna szert. Mi sem jobb példa erre az ellentmondásos helyzetre, mint az újabb keletű orosz törvények, szabványok, szakirodalmi produktumok gyakorlata a dokumentum használatával vagy használatának elkerülésével kapcsolatban.

Több szövetségi törvény, köztük a könyvtári és a kötelespéldány-szolgáltatási a dokumentum *jelleget* (szöveg, hang- vagy képrögzítés) emeli ki. Más törvények (pl. az adatbázis- és programvédelmi, a szerzői jogi) a dokumentum használata helyett *rögzítést* emlegetnek. *Dokumentált információ*ról beszél az informatizációs és az információvédelmi, valamint a nemzetközi információcserét szabályozó törvény. Szakirodalmi előfordulások más „helyettesítőket” is használnak (pl. információkészlet, sőt: információsholmi).

A könyvtári törvény egyik passzusa szerint a könyvtár az az intézmény, amely „nyomtatott dokumentumokból szervezett gyűjteménnyel rendelkezik”. Eszerint a könyvtárak kéziratárcai, audiovizuális gyűjteményei nem tartoznak könyvtári illetékességbe. E törvényhelyi idézetből az is kitűnik, hogy a könyvtári alapjogszabály jelzővel beszükkített dokumentumfogalma nem is gondol az időközben mind elterjedtebbé váló elektronikus dokumentumokra, ami hiányosság több más rokon jogszabályra is jellemző.

Az eleddig vázolt helyzetet az itt referált szerző egyfelől azért kritizálja, mert az említett törvényekben szereplő változatos fogalomhasználatot a

dokumentum mint fogalom sallangtalan használatával el lehetett volna kerülni, másfelől pedig azért, mert elmulasztották dokumentummá minősíteni az elektronikus dokumentumokat. Ontológiai fejtegetéseiből többek között az következik, hogy „az az információ, amely a képernyőn megjelenik..., lényegében ugyancsak dokumentum”.

Szerzőnk feltételezi, hogy a dokumentummal kapcsolatos kérdésfelvetéseit és elemzéseit egyesek nagyon elvonatkoztatottnak fogják tartani. Ám ismerni kell a kutatói berkekben népszerű szólásmondást: „A helytálló elméletnél nincs gyakorlatibb dolog.” És valóban: ha egyetértés születik abban, hogy az elektronikus rögzítések ugyancsak dokumentumok, akkor „az új dokumentumok kialakulásának világában a könyvtáraknak is lesz jövőjük”, s nem kell magukat leértékelniük, nem kell pesszimizmusként lenniük. (Más kérdés: e másfajta dokumentumok hatására szükségképpen meg fog változni a könyvtári technológia, de a lényeg, a könyvtárak funkciója, struktúrája és tartalmi meghatározottsága fennmarad.)

A dokumentum fogalmának kiteljesítése esetén részint az válik lehetővé, hogy meghatározzuk, mi a közös a könyvtár és a rokon intézmények (múzeumok, levéltárak, bankok, cégek és dokumentumokkal foglalkozó más szervezetek) munkájában, részint pedig az, hogy kimutassuk a munka azon sajátosságait, amelyek megkülönböztetik a könyvtárat a többi rokon intézménytől.

/STOLÁROV, Ūrij: Ontologičeskij status dokumenta i ego praktičeskoe značenie dlja bibliotek. = Bibliotekovedenie, 1. sz. 1999. p. 50–59./

(Futala Tibor)

A könyvtárosok szakmai tudásfejlesztésének kívánatos iránya

Ahhoz, hogy a gyorsan informatizálódó és globalizálódó világban a közkönyvtárak jelenét és jövőjét meg lehessen érteni, a könyvtárosoknak fel kell hagyniuk szakmai munkájuk szűken vett szemléletével. A könyvtárak és a könyvtári tevékenység tagabb összefüggésekben történő értelmezésére

van szükség, ami azzal jár, hogy a könyvtári elméletet és annak oktatását az információtudományba kell integrálni.

Az információtudomány világszerte a 20. század második felében érte el azt a színvonalat, amelyet

meghaladva már joggal nevezi magát tudománynak. A 19. század második felében kialakult (intézményi központú) könyvtárelmélet a publikációs gyakorlat műfaji gazdagodásának, mind hatalmasabbá válásának hatására indult meg a fejlődés a dokumentáció irányába, majd onnan az információtudomány felé. Ennek az útnak egyes szakaszait a következő „chef d'oeuvre”-ök zárták le:

- P. Otlet: *Traité de documentation. Le livre sur le livre. Théorie et pratique*. Bruxelles, 1934. (Anasztatikus új kiadás: Liège, 1989.)
- S. C. Bradford: *Documentation*. London, 1940.
- J. H. Shera: *Document and the Organization of Knowledge*. London, 1966.
- *Information, Knowledge, Evolution*. Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki, Finland, 28 August – 1 September, 1988. Amsterdam, 1989.

A Helsinkiben megtartott 44. IFLA-kongresszuson a *Man as an Information Processor* elnevezésű szekció jutott el napjaink információtudományának lényegi kifejtéséhez. Eszerint „az információtudomány nemcsak a jelekkel rögzített (rögzítendő) információk, a velük végzett információs folyamatok és az efféle információkból kialakított információs rendszerek tudománya, hanem a tudatunkban, az agyunkban ismeretekké feldolgozott/feldolgozandó információk tudománya is. Sőt: az információk ismeretekké alakulásának e pszichofiziológiai, teljesen individuális folyamatában lehet megtalálni a bármiféle rögzítendő információkkal végzett tevékenységek értelmét”.

Ez a világkongresszus az objektív, illetve objektívizált információról a szubjektívan felfogott információra irányította rá a figyelmet, s ezzel tulajdonképpen *M. McLuhan* 35 évvel ezelőtti könyvére (1965), illetve annak megállapításaira tért vissza, a jelekkel rögzített információt „bebörtönözöttnek” minősítette. E „visszatérés” szükséges voltát a számítás- és távközlési technika fejlődésének köszönhetjük. Ez olyan mértékben változtatta meg a jelekkel rögzített ismeretekre, tapasztalatokra és élményekre való koncentrációt, feldolgozás és közvetítés lehetőségeit, hogy mindez nem maradhat kihatás nélkül azokra az intézményekre, amelyeket

a társadalom az elmúlt évezredekben e célra létrehozott. Tehát nem a levéltárak, könyvtárak és más információs intézmények megszűnése van napirenden, hiszen ezek az emberi kultúra kontinuitását garantálják, illetve mindannak terjesztését, aminek jelekkel való rögzítése megtörtént. Ehelyett az új körülményekhez való alkalmazkodásukat kell véghezvinni.

Az alkalmazkodásoknak funkcionális, szervezeti, szerkezeti, műszaki és technológiai összetevőik vannak. Szükségszerű voltukat azonban reális érveléssel kell megalapozni. Mindenekelőtt a különféle rendű és rangú vezetők tudatát kell ezáltal megváltoztatni, de nem kevésbé a rögzített információkkal tevékenykedők tudatát, illetve az utánpótlás tudatát e szellemben kialakítani. Végül is munkájuk lényegének és értelmének megértéséről van szó.

Ezért a szakmai képzésben és továbbképzésben már korántsem elégséges az önmagukba zárt könyvtárelméleti és gyakorlati ismeretek közlése. A szakmai tevékenységet immár nem lehet szükségleteket kielégítő módon kizárólag a rögzített információk általános és speciális kommunikálásának elméletéhez és gyakorlatához kötni. Közölni kell azokat a napjainkig felhalmozódott ismereteket is, amelyek révén megérthető, hogy az ember minként fogadja be ezeket az ismereteket, illetve ezek milyen hatással vannak magatartására és cselekedeteire stb. Ezt azzal a kockázattal is vállalni kell, hogy egy sor más tudományág „felségterületére” lépünk. A lényeg az, hogy a könyvtári elmélet és gyakorlat információs stúdiumokat igényel, illetve az információtudományba való integrálódást. (Ezt a „korparancsot” egyébként számos felsőoktatási könyvtárosképző bázis máris megértette, s mindinkább könyvtári-információs képzéssé fejlődik.)

**/CEJPEK, Jiří: Knihovnictví v širších souvislostech.
= Národní knihovna, 10. köt. 10. sz. 1999. p.
273-279./**

(Futala Tibor)